

Barn i kris – Socialt arbete med barn som söker asyl ensamma i Finland

Kia Lundqvist

Många olika samhällsintressen sammanstrålar i mottagandet av barn som söker asyl ensamma. Finland har förbundit sig vid många internationella avtal, som reglerar de asylsökandes rättigheter och som utgör ramen för arbetet. Samtidigt möter socialarbetare och övrig personal på flyktingförläggningar och grupphem de enskilda asylsökande i deras vardag med därtill hörande utmaningar och glädjämnen. Arbetet på grupphemmet innebär att ge omvårdnad och stöd åt ett barn i kris så att han/hon kan upprätthålla kontroll över sin vardag och finna mening med sitt liv i en komplex situation med motstridiga krav och förväntningar.

Nyckelord: ensamkommande barn, minderåriga asylsökande, socialt arbete, grupphem för minderåriga asylsökande, flyktingbarn, kris.

Mottagandet av ensamkommande i Finland

Det årliga antalet ensamkommande asylsökande barn varierar kraftigt i Finland. De ensamkommande asylsökande barnen har i några olika etapper väckt bredare intresse i Finland. I medlet av 2000-talet väckte dåvarande inrikesminister Kari Rajamäki debatt kring de ensamkommande genom att göra begreppet ”ankarbarn” känt med påföl-

Kia Lundqvist är utbildningsplanerare vid Åbo Universitet med ansvar för fortbildningsprogram på temat interkulturell kompetens. Mellan åren 1999–2007 arbetade hon som socialarbetare för ensamkommande asylsökande barn vid Björnå mottagningscentral. Hon har också erfarenhet av kommunalt barnskyddsarbete och vuxenutbildning vid Finns folkhögskola i Esbo. På folkhögskolan ansvarade hon bl.a. för undervisningen på U-landslinjen.

jande diskussion och stämpling av gruppen. Följande gång de ensamkommande uppmärksammades i större skala i media var då antalet ensamkommande asylsökande barn ökade under åren 2007 (706 barn) och 2008 (557 barn). Det kan kanske sägas att de ensamkommande allmänt taget ses om en marginell grupp som man accepterat att man vet rätt lite om. Kännetecknande för den finländska situationen har genom åren varit att man diskuterat mottagande av ensamkommande i termer av ”om det kommer ensamkommande barn”. Därmed har man inte satsat på en långsiktig beredskap att ta emot ett större antal barn. I stället har myndigheterna på kort varsel öppnat och stängt enheter och prövat olika modeller där barnen ibland blivit tvungna att flytta mellan olika enheter/boenden.

Personal på grupphemmen och de ensamkommande barnens företrädare bevakar att de asylsökande barnens rättigheter och behov beaktas. I den komplexa situationen som barnen befinner sig i är det inte lätt att definiera vad som är bäst för barnen. Detta framkommer tydligt i en rapport om företrädarnas uppgift och roll som Centralförbundet för barnskydd i Finland publicerade i år (Lepola 2012). I rapporten redogör Outi Lepola förtjänstfullt för det behov av fortbildning som företrädarna har. Rapporten lyfter också fram viktiga punkter som behöver utvecklas i mottagandet.

Från praktik till teori via kritisk reflexion

Denna artikel baserar sig på en kvalitativ intervjuundersökning som utfördes under våren 2006 (Lundqvist 2006). Samtliga socialarbetare på åtta grupphem för ensamkommande asylsökande barn i Finland intervjuades i samband med undersökningen.

Förutom socialarbetarna intervjuades tre tjänstemän och en representant för en barnskyddsorganisation. Intervjuerna utfördes som temaintervjuer.

Undersökningen var i den bemärkelse fenomenologisk att de utövande socialarbetarna på grupphemmen kommer till tals och får ge sin syn på sitt arbete i ett skapande sammanhang där de möts av en annan praktiker med sina egna erfarenheter. Själva fenomenet socialt arbete på grupphemmen finns knapphändigt dokumenterat. Även om arbete har utförts i många år är det väldigt sällan och svagt uttalat, vad som avses med socialt arbete på grupphemmet. En stor del av kunskapen är dold i det som kommit att kallas tyst kunskap. (Halldin-Herrgård 2004, 19–22).

I samband med undersökningen benämnde jag mitt sätt att reflektera över min egen mångåriga erfarenhet av klientarbete i växelverkan med den litteratur jag läst och den dialog jag fört med mina kolleger, för kritisk reflexion. Då kritisk reflexion (Fook och Gardner 2007) används som en metod för att samla in information, ger det möjlighet till att undersöka betydelse och strukturer som döljer sig i erfarenhetsbaserad kunskap.

Kritisk reflexion som metod kan ge möjlighet till att locka fram outtalad och dold kunskap som döljer sig i praktisk erfarenhet och därigenom kasta ljus över hur denna kunskap påverkar verksamheten och resultaten av arbetet. Fook och Gardner (2007) uppger att kritisk reflexion har många olika möjliga användningar i forskningen av det sociala arbetet. Med hjälp av kritisk reflexion kan uppmärksamheten riktas mot olika former av kunskap och mot hur denna kunskap genereras, samtidigt som bakomliggande antaganden och föreställningar kan blottläggas.

Socialt arbete med ensamma asylsökande barn

En restriktivare inställning till migration och asylfrågor breder ut sig i Europa och får konsekvenser för det sociala arbetet med flyktingar och asylsökande. En grundläggande fråga som denna tendens väcker är hur personal och företrädare skall förhålla sig till frågor om tillit och misstro (Jämför med Norström 2004) i arbetet med de asylsökande. Då det

gäller barn, som ensamma söker asyl får denna fråga extra relevans.

Socialt arbete med ensamma asylsökande barn utförs i en miljö som domineras av det faktum att barnen är mitt uppe i en asylprocess. Socialarbetarna på grupphemmen arbetar med klienter som för det mesta saknar möjligheter att styrka sin identitet med acceptabla dokument. Detta skapar en situation där spekulationer och misstro lätt blir ett inslag i arbetskulturen. Samtidigt förutsätter ett professionellt strukturerat socialt arbete att ett förtroendefullt förhållande skapas till klienten. Det förtroendefulla klientförhållandet är den plattform via vilken det blir möjligt att stöda, informera och hjälpa klienten att orientera sig och göra nödvändiga val i ett förvillande sammanhang där allt från internationell politik till privata psykiska processer påverkar klientens situation. Det är också via det förtroendefulla förhållandet till klienten/barnet som en bedömning av barnets bästa blir möjlig.

Det första mottagandet kan ha stor betydelse för det eventuella förtroende för samhället som börjar växa fram hos den asylsökande. I det här skedet spelar det en stor roll hur det ensamkommande asylsökande barnet blir bemött av personalen på grupphemmet. Den tvärvetenskapliga forskningsrapporten *The Asylum-seeking Child in Europe* (Centrum för Europaforskning vid Göteborgs universitet) uppger som ett av sina resultat att: ”ekonomiska kostnader och sociala problem kan undvikas med en asylprocess som inte är kränkande och om barnen så snabbt som möjligt slussas in i en stabiliserad situation med bra förskola och skola samt ett acceptabelt boende.” (Andersson et al. 2005).

Miriam Potocky-Tripody (2002, 479) uppger att praktiskt socialt arbete med flyktingar och invandrare förutsätter en förståelse av flyktingskap, migration och av flyktingens och invandrarens situation i ett politiskt och globalt sammanhang. Det förutsätter också kännedom om flyktingpolitik och det servicesystem och – utbud som samhället tillhandahåller med en speciell infallsvinkel på det utbud som erbjuds flyktingar och invandrare. Utöver detta förutsätter arbetet en kulturellt kompetent praktik, som omfattar attityder och uppfattningar, kunskap och färdigheter som socialarbetaren måste ha för att kunna arbeta effektivt med klienter som representerar en annan kulturell tillhörighet. (ibid., 482–483).

I samband med ett utvecklingsarbete/kvalitetsarbete som gjordes 2001 i anslutning till socialarbetarnas arbete på flyktingförläggningarna presenterades en beskrivning av det sociala arbetet strukturerat i tre delar med utgångspunkt i det praktiska klientarbetet. Dessa delar är: det första mottagandet, väntetiden och upphörande av tiden som asylsökande. (Karjalainen et al. 2001). De tre olika skedena i arbetet skiljer sig klart från varandra och präglas starkt av hur klientens asylprocess fortskrider.

I ett inledande skede gör socialarbetaren en ankomstintervju, kartlägger den asylsökandes ekonomiska situation men även hans/hennes sociala situation. En viktig uppgift är att hjälpa klienten att få tillgång till befintlig social service, rättslig rådgivning och hälsojänster. Socialarbetaren har också en viktig roll i att informera den asylsökande om hans/hennes rättigheter och skyldigheter i det nya landet. Tolktjänsterna har givetvis stor betydelse under asylprocessen.

Socialarbetaren har också en del i att hjälpa klienten att ordna sitt och hans/hennes familjs liv så att de kan leva ett acceptabelt vardagsliv trots den allt överskuggande asylprocessen. Eftersom asylprocessen ofta är lång blir det också fråga om att ge de asylsökande psykiskt stöd.

Då asylprocessen upphör och den asylsökande får sitt beslut, blir den asylsökande så småningom anvisad en plats i en kommun om beslutet lett till att den asylsökande har fått ett permanent uppehållstillstånd. I annat fall behöver klienten hjälp att orientera sig i förhållande till ett tillfälligt uppehållstillstånd eller ett negativt beslut, vilket i sin tur innebär en förlängd väntan eller en eventuell avvisning.

Om intervjuer och beslut kommer i en relativt rask takt och processerna inte blir utdragna klarar klienten vanligtvis de olika skedena mentalt bättre men om processen blir utdragen och klienten får vänta länge leder det ofta för klientens del till sviktande psykisk hälsa och ett instabilt socialt beteende, med behov av kraftiga stödåtgärder från personalen på flyktingförläggningen.

Ensamma asylsökande barn är barn i kris

Binnie Kristal-Andersson (2002, 363) har under ett mångårigt värv som psykoterapeut för flykting-

ar och asylsökande i Sverige visat att de upplevelser som asylsökande får under väntan på beslutet i asylfrågan ofta har en stor inverkan på honom/henne. Hon anser att barn och familjer som söker asyl bör bemötas som personer som befinner sig i kris under hela den tid de väntar på myndigheternas beslut.

Johan Cullberg (2006, 19) uppger att ”man befinner sig i ett psykiskt kristillstånd då ens tidigare erfarenheter och inlärd reaktionsätt inte är tillräckliga för att man skall förstå och psykiskt bemästra den livssituation som man råkat i.” Cullberg gör en indelning i å ena sidan livskriser eller utvecklingskriser och å andra sidan traumatiska kriser. Livskriser eller utvecklingskriser tillhör det normala livet så som att få barn eller bli pensionerad. En traumatisk kris utlöses av en oväntad yttre påfrestning som innebär ett hot mot ens fysiska existens, sociala identitet, trygghet eller ens grundläggande möjligheter till tillfredsställelse i tillvaron. Krisen kan indelas i fyra faser: chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och nyorientering. (ibid., 143). Kriser kan innebära både en chans och en risk och kan därmed ge möjlighet till utveckling men de kan också vara alltför tunga att bära. (Hjort 1988, 71).

Cullberg (2006, 159–160) pekar på att det finns fara för att den som ofta möter krissituationer i sin yrkesverksamhet men saknar de teoretiska grunder som behövs för att professionellt möta personer i kris, lätt ”förfaller till utslätande och symtominriktade behandlingsåtgärder”. Ett professionellt bemötande av en person i kris förutsätter en terapeutisk hållning som består av kunskaper, empati och självkänedom, uppger han vidare.

Psykosocialt arbete och krisintervention

I socialarbetarnas intervjuer återkommer en betoning på det psykiska stöd som barnen behöver för att klara av sin vardag. Det dagliga stödet och omvårdnaden ges av handledarna på grupphemmet. Socialarbetarna beskriver sin del av arbetet i termer av psykosocialt stödarbete.

Riitta Granfelt (1993, 222) ringar in begreppet psykosocialt arbete, genom att beskriva det som en inriktning inom socialt arbete där en terapeutisk dimension bejakas som en del av arbetet. Det-

ta arbets sätt ger möjligheter till att beakta både ekonomiska, sociala och psykiska problem i klientens situation. Det psykosociala arbetet försöker närma sig frågan om hur sociala problem och psykiskt illamående inverkar på enskilda personers och familjers liv.

Psykosocialt arbete är en term som används väldigt utbrett i samband med socialt arbete. Det är viktigt att betona att det inte är en terapiform utan en inriktning inom socialt arbete. Att enbart fokusera på psykiska problem eller relationsproblematik är inte psykosocialt arbete. Det psykosociala arbetet stiger ur en socialpolitisk referensram. Ett psykosocialt tänkesätt hör hemma i det sociala arbetet i och med att klienten ses som en kännande och agerande människa i ett socialt sammanhang. (Granfelt 1993, 223).

...vi fungerar lite som kuratorer här emellanåt. Det tycker jag nästan är största delen av mitt jobb. Vi pratar med de här ungdomarna och försöker reda ut saker och ting. (Intervju sv2, Lundqvist 2006).

I samband med intervjuerna som gjordes för avhandlingen utkristalliserade sig en omständighet. På flyktingförläggningarna arbetar man med människor i kris. (Kristal-Andersson 2001, 363). De asylsökande har i omfattande grad upplevt förluster, hot, våld och/eller katastrofer. Sirkku Suikkonen (2010, 78) visar i en undersökning som gjorts att ca en tredjedel av barnen och unga som anländer till Finland som asylsökande eller flyktingar har psykiska symptom eller är traumatiserade. Eftersom en stor del av klienterna på flyktingförläggningen lever i ett tillstånd av kris har detta faktum inte uppmärksammats speciellt. Krisen blir ett normalt tillstånd hos klienten som tas för givet. Det faktum att man inte ser arbetet på förläggningen och grupphemmet som krisarbete, har delvis att göra med att situationen och arbetet inte allmänt tidigare analyserats i de termerna. Ingen av socialarbetarna jag intervjuade definierade ursprungligen sitt arbete som krisarbete. Tankarna gick mera till traditionellt barnskyddsarbete och psykosocialt arbete. Termen krisarbete för lätt tankarna till kristerapi, vilket det inte är fråga om. Krisarbete – krisintervention har också börjat ses som en arbetsmetod inom socialt arbete (Coulshed & Orme 1998, 95–109; Payne 2005; Nyqvist 2004, 15).

I samband med frågan om krisintervention betonar de socialarbetare jag diskuterade frågan med, att den krisintervention som utförs på flyktingförläggningarna inte kan vara en variant av kristerapi. Snarare bör krisinterventionen innefatta att klientens krissituation identifieras, dokumenteras, akut hjälp ges och arbetet siktar till att klienten slusas vidare till andra enheter som erbjuder vidare behandling och eventuell terapi.

Niin, emme tee kriisiterapiaa. Siihen meillä ei ole rahkeita. Mutta kohtaamme jatkuvasti kriisissä olevia ihmisiä ja annamme heille henkistä tukea, kriisipua... Minusta sosiaalityöntekijä voi hyvin olla ensiapuluonteisen kriisiavun antaja.

(Övers. Alltså, vi ger inte kristerapi. Det klarar vi inte. Men vi möter ständigt människor i kris och stöder dem psykiskt, krishjälp... Jag anser att en socialarbetare alldeles väl kan vara den som ger en inledande krishjälp.) (Intervju sv8, Lundqvist 2006).

Krisintervention som metod har ursprungligen formulerats av Gerald Caplan (1964) som en del av den preventiva psykiatrin. (O'Hagan 1986, Coulshed & Orme 1998; Payne 2005). Payne (2005, 103–104) visar i sin krismodell att hjälp i rätt tid i samband med en kris kan öka klientens funktionsförmåga och lämna honom/henne med en bättre beredskap att möta nya kriser i framtiden. Däremot kan en krissituation där ingen hjälp ges resultera i en sämre funktionsförmåga med en större utsatthet vid liknande tillfällen i framtiden. I värsta fall leder en krissituation där ingen hjälp ges till att funktionsförmågan sjunker till en nivå där det finns risk för självmord, våld och mental ohälsa.

Bruket av krisintervention som metod och en tolkning av att de ensamkommande asylsökande barnen befinner sig i kris kunde öppna upp nya möjligheter för arbetet på grupphemmet. Krisintervention kunde ge en ny referensram för arbetet. Kunskaper och färdigheter som hör hemma inom denna metod kunde ge nya perspektiv på arbetet och kunde bidra till en fördjupad professionalisering av arbetet.

På det statliga grupphemmet i Uleåborg har man publicerat en handbok: Oulun vastaanottokeskuksen alaikäisyksiköiden psykososiaalisen tuen käsikirja 2012 (Övers: Handbok för psykosocialt stödarbete). I handboken talar man om att arbeta traumainformerat och betonar betydelsen av att

utbilda hela arbetsgruppen i krisintervention och traumarelaterat behandlingsarbete. Man har hittat en förebild i en amerikans modell NCTSN (The National Child Traumatic Stress Network). Mera information finns att hitta via <http://www.nctsn.org>. Initiativet att utveckla traumainformerat arbets sätt på grupphemmet står helt i samklang med de forskningsresultat avhandlingen om socialt arbete på grupphemmen visade på.

Mot ett större krismedvetande inom socialt arbete med asylsökande

Barnen på grupphemmen befinner sig i en kris i sina liv. Relevanta arbetsmetoder borde tillgripas för att kunna möta klientens behov. Krisintervention eller krisarbete upplevdes av flere socialarbetare som en nyorientering, som kunde ge nya verktyg för att möta det ensamkommande asylsökande barnet i hans/hennes situation. Även inom barnskyddet har man utforskat de möjligheter som krisintervention/krisarbete skulle kunna tillföra arbetet. (Jokinen 2004).

Då arbetet med de asylsökande tolkas i ljuset av krisintervention får det långsgående konsekvenser för hur arbetet bör utformas och utvecklas. Personalen inom mottagandet på flyktingförläggningar och grupphem borde få utbildning i arbetsmetoder som härrör sig från krisintervention/krisarbete. Insikter i krisens skeden och vilka förutsättningarna är för olika interventioner i samband med en kris, skulle påverka personalens förutsättningar att utföra sitt arbete men också utan tvivel hjälpa personalen att orka i ett sammanhang där traditionella arbetsgrepp inte verkar leda till resultat och förbättringar i klientens situation uteblir.

Utgående ifrån min egen erfarenhet har jag sett att den asylsökandes situation förändras radikalt i och med att beslutet i asylansökningsfrågan kommer. Beslutet innebär en lättnad och en avslutning på en lång ovisshet. Detta även i vissa fall om beslutet är negativt. Det nyss sagda innebär att det är viktigt att asylansökningsprocessen är grundlig men också tillräckligt snabb med tanke på de asylsökandes bästa. En utdragen asylprocess medför lidande för den asylsökande och svårigheter för arbetet på flyktingförläggningen.

Det sociala arbetet med ensamkommande barn som söker asyl opererar i ett sammanhang där många globala och nationella samhällsintressen inverkar. Internationell och nationell asylpolitik, barns rättigheter, nationella och europeiska intressen och strävanden att bemöta barn ur ett barnperspektiv för att kunna säkerställa att barnets bästa beaktas i alla situationer där barnets ärenden behandlas. De ovan nämnda dimensionerna påverkar alla på ett mångfacetterat sätt det konkreta sociala arbetet med de enskilda barnen. Samtidigt som dessa övergripande faktorer inramar arbetet, sker det konkreta mötet mellan socialarbetaren och det ensamkommande asylsökande barnet. Barnet finns där med sina förväntningar på att få beskydd, hjälp och – på att bli bejakad och bekräftad. Barnet är mitt uppe i sin egen mognads- och tillväxtprocess och söker den sfär där han/hon på ett tillfredsställande sätt kan leva sitt liv.

Referenser

- Andersson, H.E. (red.) & Björnberg, V. (red.) (2005): *The Asylum-seeking child in Europe*. CERGU: Göteborg.
- Caplan, Gerald (1964): *Principles of Preventive Psychiatry*. Tavistok: London.
- Coulshed, Veronica & Orme, Joan (1998): *Social Work Practice. An introduction*. Third edition. British Association of Social Workers. Palgrave: New York.
- Cullberg, Johan (2006): *Kris och utveckling*. Ny omarbetad utgåva. Natur och kultur: Stockholm.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007): *Practising Critical reflection. A Resource Handbook*. Berkshire: Open university Press.
- Granfelt, Riitta (1993): *Psykososiaalisia virtauksia*. I verket Granfeldt, R. & Jokiranta, H. & Karvinen, S. (1993) *Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto*: Helsinki.
- Halldin-Herrgård, Tua (2004): *Hur höra tyst kunskap? Utveckling av en metod för studier av tyst kunskap*. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna av Svenska handelshögskolan Nr 144: Helsingfors.
- Hjort, Haldis (1988): *Det oppsökende arbeidets psykologi*. Universitetsforlaget: Oslo.

- Jokinen, Juha (7.12.2004): Kriisityön kehittäminen huostaanotossa. Kartoitusta ja kehittämistarpeita (kehittämissosio työn alla, ilmestyy myöhemmin) Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/74efao68-e5b4-48c7-9286-e7e3df7d5dd3/Kriisity%C3%B6+huostaanotossa.pdf> 24.4.2006.
- Karjalainen, Paula & Sikiö, Jaana (30.3.2001): Socialt arbete på flyktingförläggningen. Arbetsministeriets kvalitetsprojekt för flyktingförläggningarna.
- Kristal-Andersson, Binnie (2002): Att förstå flyktingar, invandrare och deras barns – en psykologisk modell. Studentlitteratur: Lund.
- Lepola, Outi (2012): Ei omainen eikä viranomainen. Selvitys ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten edustajajärjestelmästä. Lastensuojelun keskusliitto. http://www.lskl.fi/files/1354/Ei_omainen_eika_viranomainen.PDF. Läst: 30.9.2012.
- Lundqvist, Katarina (Kia) (2006): Identitet okänd – Om socialt arbete på grupphemmen för barn som ensamma söker asyl i Finland. Pro Gradu / Magistersuppsats vid Turun yliopisto (Åbo universitet) 2006. Siirtolaisuusinstituutti / Migrationsinstitutets Web rapport Nr. 42 / 2008. <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports.htm>. Läst: 30.9.2012.
- Norström, Eva (2004): I väntan på asyl. Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik. Boréa Bokförlag: Umeå.
- Nyqvist, Leo (2004): Kun mies hakee apua. Miesten kriisikeskusten arviointi. VäliRaportti. Turun Yliopisto: Turku.
- O'Hagan, Kiernan (1986): Crisis intervention in social services. Macmillan: Basingstoke.
- Oulun vastaanottokeskuksen alaikäisyksiköiden psykososiaalisen tuen käsikirja. Oulun vastaanottokeskus. Alaikäisyksiköiden kehittämishanke 2012–2012. Versio 1 (6.9.2012).
- Parsons, Annika (2010): Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Vähemmistövaltuutettu. Julkaisusarja 6.
- Payne, Malcolm (2005): Modern social work theory. Third edition. London: Macmillan.
- Potocky-Tripody, Miriam (2002): Best practices for social work with refugees & immigrants. Columbia University Press: New York.
- Suikkanen, Sirkku (2010): Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin Diakonissalaitoksen Raportteja 1/2010. Yksintulleet-projekti ja esitteet: http://www.yhteisetlapsemme.fi/projektit_yksintulleet.html. Luettu: 20.9.2012.
- Den här artikeln baserar sig dels på min pro gradu -avhandling från 2006 under rubriken Identitet okänd – Om socialt arbete på grupphemmen för barn som ensamma söker asyl i Finland men också på senare forskning och rapportering som gäller de ensamkommande.

